

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare. O investigație preliminară

Lect. Dr. Sebastian Moldovan

În 1981 și 1996, în două studii asemănătoare, Basilio Petra, profesor la Institutul Pontifical Oriental din Roma, face efortul descoperirii complexității nebănuite a problemei de a deduce poziția canonică și pastorală a Sfântului Vasile cel Mare privitoare la avort din *întregul* gândirii sale,¹. Teza sa principală, anume că Sfântul Vasile este de fapt adeptul însuflețirii embrionului numai din momentul formării și că nu fătul, ci mama este în centrul atenției sale, reprezintă o răsturnare de perspectivă aproape dramatică, ale cărei consecințe nici măcar autorul n-a încercat să le evalueze². Motivația pentru această interpretare o găsește Petra în analiza pe care o face embriologiei care apare, ici și colo, în scrierile Sfântului Vasile³. Ne-am propus să reluăm aici acest dosar important, printr-

¹ B. Petra, „Vita del feto, aborto ed intenzionalita omicida in Basilio il Grande (329-379)”, *Studia Moralia*, 2, 1981, p. 177-194, și „Basilio il Grande, l’animazione ritardata del feto e l’apolinarismo”, în M. Naldini (ed.), *Matrimonio e Famiglia. Testimonianze dei primi secoli*, Nardini Ed., 1996, p. 90-121 (la care trimitem în continuare sub prescurtarea *Vita...*, respectiv *Basilio...*). O sumară sinteză a poziției sale și în B. Petra, *Tra cielo e terra. Introduzione alla teologia morale ortodossa contemporanea*, Ed. Dehoniane, Bologna, 1991, p. 227-228. Am studiat problema interpretării canoanelor 2 și 8 într-o altă lucrare, „Tradiția canonică răsăriteană privitoare la avort. Poziția Sf. Vasile cel Mare”, *Anuarul Academic al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu 2006-2007* (în curs de apariție). Ambele fac parte dintr-o lucrare aflată în curs de finalizare.

² După știința mea unică, cercetarea lui Petra a trecut practic neobservată. De pildă, J.-Cl. Larchet, *Pour une éthique de la procréation. Eléments d’anthropologie patristique*, Cerf, 1998 (trad. rom. Ed. Sofia, 2003), nu este la curent cu ea, tratând despre Sf. Vasile doar în capitolul dedicat avortului nu și în cel al embriologiei. Și mai surprinzător, nici M.-H. Congourdeau, în recenta sa monografie *L’embryon et son âme dans les sources grecques (VIe siècle av. J.-C. – Ve siècle apr. J.-C.)*, Paris, 2007, care dedică Sf. Vasile câteva referințe frugale și un „bref excursus” (p. 318-322).

³ Dedică acestei chestiuni prima parte din *Vita...*, p. 178-185, și cea mai mare parte din *Basilio...*, p. 101-114.

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

o investigație exhaustivă a tuturor textelor relevante din opera marelui Părinte capadocian, începând prin a le lăsa, în acest demers preliminar, să vorbească mai mult ele însele și făcând cât mai puține ipoteze personale.

Fazele vieții prenatale

„Acesta este omul: intelect legat într-un trup folositor și potrivit (*nous endedemenos prosphoro kai prepouse sarki*). Acesta este plăsmuit în sânurile materne (*en tois metroois plattetai kolpois*) de către Preaînțeleptul Meșter al tuturor. Acesta în vremea durerilor nașterii merge spre lumina din acele camere întunecoase”⁴.

„Acesta” (*touto*) nu poate fi decât omul întreg, suflet (identificat aici cu *nous-ul*) și trup, unite într-o însoțire nupțială, așa cum sugerează termenul *thalamoi*, și nu doar sufletul sau doar trupul. Despre modul concret, fizic, al acestei însoțiri prin care vine pe lume ființa umană, Sfântul Vasile nu ezită să vorbească destul de amănunțit:

„Căci cine este atât de trupesc în gândire și atât de ignorant în privința cuvintelor dumnezeiești încât, auzind de nașterea dumnezeiască, să se lase purtat spre reprezentări trupesti, între care însoțirea (*sumploke*) bărbatului cu femeia, apoi zămislirea (*kuesis*) în pânțe, plăsmuirea (*diaplasis*) și formarea (*morphosis*), și ieșirea (*proodos*) afară la vreme potrivită?”⁵.

Nu apar aici toate etapele nașterii, dar în alt loc aflăm că „cele însărcinate (*ai kuousai*) mai întâi iau în pânțe (*sullambanousin*), apoi au dureri de naștere (*odinousin*), iar la urmă nasc (*tiktousin*)”⁶. Aceasta este însă o privire din afară,

⁴ Sfântul Vasile cel Mare, „Despre a nu ne lipi de cele lumești”, în *Scrieri. Partea întâia*, PSB 17, EIBMBOR 1986, p. 557: Τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος: νοῦς ἐνδεδεμένος προσφῶρ καὶ πρεπούση σαρκί. Τοῦτο ὑπὸ τοῦ πανσόφου τεχνίτου τῶν ὅλων ἐν τοῖς μητέροισι ἡμῶν πλάττεται κόλποις. Τοῦτο εἰς φῶς ἐκ τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων θαλάμων ὁ τῶν ὠδίνων ἄγει καιρός (PG 31, 549).

⁵ Sfântul Vasile cel Mare, „Contra lui Eunomie”, în *Basile de Césarée, Contre Eunome*, introd, trad. et notes B. Sesboue, *Sources Chrétiennes* 299, 305, aici 299, p. 24: Τίς γὰρ οὕτω παντελῶς σάρκινος τὴν διάνοιαν, καὶ θεῶν λόγων ἄπειρος, ὥστε, ἀκούων θείας γεννήσεως, πρὸς τὰς σωματικὰς καταφέρεισθαι φαντασίας, ἐν αἷς συμπλοκῇ μὲν ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ, κύησις δὲ ἐν μήτρᾳ, καὶ διάπλασις, καὶ μόρφωσις, καὶ τοῖς καθήκουσι χρόνοις πρόοδος εἰς τὸ ἔξω (PG 29, 581).

⁶ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul VII”, în *op. cit.*, p. 204, PG 29, 248: ἐπειδὴ πρῶτον αἱ κύουσai συλλαμβάνουσιν, εἴτα ὠδίνουσι, τελευταῖον δὲ τίκτουσιν: ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἡ ὠδὴν, εἴτα ἡ

accesibilă celei mai comune observații. O privire mai pătrunzătoare, mai proprie cunoștințelor medicale ale vremii ne oferă următorul pasaj din prima Omilie despre facerea omului, în care se tâlcuiesc binecuvântările din Eden (*Fc* 1, 20; 1, 22; 1, 28a):

„Acestea privesc în mod necesar și cele dăruite ție în comun [cu celelalte viețuitoare] și cele proprii pe care le-ai primit. Adică, să crești ca și celelalte viețuitoare, de la ceva mărunț la început, [ca] prin adăugiri puțin câte puțin să ajungi la deplinătate... Mărunte la începutul zămislirii (*kueseos*) [viețuitoarele] dobândesc împlinirea creșterii prin adăugiri puțin câte puțin, și iarăși se întorc la cele mai mici prin împuținare. Iată, deci, și nouă ne-a dăruit cele comune naturii”⁷.

Sfântul Vasile nu privește lucrarea aceasta a naturii ca pe o biologie oarecare, pentru că, deși nașterea omului urmează aceleași etape pe care le-a rânduit Dumnezeu pentru toate vietățile, omul, numai el, este lucrarea mâinilor Lui, *monos ton zoon theoplastos*⁸. Omilia a II-a despre facerea omului ni-l arată pe Dumnezeu plămădind nu doar o suprafață a omului, chipul său uman exterior, asemenea artizanilor în lut sau în bronz. Lucrarea Lui este altfel: „[Dumnezeu] a plămădit (*eplase*) omul și lucrarea Lui ziditoare (*he demiourgike autou energeia*) toate le-a organizat în adânc, pornind din interior”⁹. De unde începe această lucrare, ce se zidește mai întâi din ființa omului? Așa cum zidirea oricăror construcții începe cu temelia, iar a corăbiilor cu carena, proiectate în raport cu mă-

σύλληψις, εἴτα ὁ τοκετός. De asemenea, o descriere mai detaliată a momentului nașterii, în „Omilia la Psalmul CXIV”, *ibidem*, p. 341 (PG 29, 488).

⁷ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia întâi despre facerea omului”, în Basile de Césarée, *Sur l'origine de l'homme, Sources Chrétiennes*, 160, Paris, 1970, p. 196-197: καὶ τὰ κοινὰ σοι ἐχαρίσατο καὶ τὰ ἰδιά σε ἀναμένει. ἀυξάνη γὰρ ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, ἀπὸ μικροῦ τοῦ πρώτου ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις ἐπὶ τελείωσιν ἔρχη. οὕτω καὶ ἵπποι καὶ κύνες, οὕτω καὶ ἄετοὶ καὶ κύκνοι καὶ πάντα ἅπερ ἂν εἴπης διὰ μικρᾶς τῆς πρώτης κυήσεως τῇ κατ' ὀλίγον προσθήκῃ τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως ἀπολαμβάνοντα πάλιν διὰ τῆς μειώσεως εἰς τὸ ἔλαττον ὑποστρέφει. ἃ τοίνυν κοινὰ τῆς φύσεως ἦν, καὶ ἡμῖν ἐδωρήσατο. O traducere românească a primeia dintre cele două omilii exegetice la Gen 1, 26-27, atribuită mult timp Sf. Grigorie al Nyssei, dar redată autenticității vasilienne de autorii francezi ai ediției critice, este realizată de Sebastian Ardelean în *Altarul Banatului*, 7-9, 1996, p. 79-99.

⁸ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la cuvintele «Ia aminte la tine însuși»”, în *op. cit.*, p. 372: μόνον τῶν ζῶων θεόπλαστον (PG 33, 5-6).

⁹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia a doua despre facerea omului”, în Basile de Césarée, *Sur l'origine de l'homme, op. cit.*, p. 267: θεοῦ δὲ πλάσις οὐ τοιαύτη, ἀλλ' Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ δημιουργικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια πάντα διωργάνωσεν ἐπὶ τὸ βάθος χωρήσασα ἔνδοθεν.

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

rimea și greutatea finală, „la fel și la facerea viețuitoarelor, natura face întâi inima. Inima ia de la natură structura sa în raport cu ființa pe care are s-o alcătuiască, pentru că trupul se țese împrejurul inimii, potrivit legilor proprii care stau la temelia diferitelor forme și mărimi ale ființelor”¹⁰. Iarăși, lucrarea naturii este opera proprie a lui Dumnezeu, Care privește și cunoaște inimile „pe care Însuși le-a plăsmuit”¹¹. Inima, primul organ alcătuit în sânul matern, are un rol deter-

¹⁰ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul I”, în *op. cit.*, p. 185: Καὶ ἐν τῇ γενέσει τῶν ζώων ἡ καρδία πρώτη καταβληθεῖσα παρὰ τῆς φύσεως, ἀναλογοῦσαν τῷ μέλλοντι συνίστασθαι ζῶν τὴν παρὰ τῆς φύσεως λαμβάνει καταβολήν: διότι συμμέτρως ταῖς οἰκείαις ἀρχαῖς περιωφαινομένου τοῦ σώματος, αἱ κατὰ τὰ μεγέθη διαφοραὶ τῶν ζώων ἀποτελοῦνται. Ὅπερ οὖν θεμέλιος ἐν οἴκῳ, καὶ ἐν πλοίῳ τρόπις, καὶ ἐν σώματι ζώου καρδία, ταύτην μοι δοκεῖ τὴν δύναμιν ἔχειν πρὸς τὴν ὅλην τῶν Ψαλμῶν κατασκευὴν [καὶ] τὸ βραχὺ τοῦτο προοίμιον (PG 29, 213-216). Analogia cu temelia locuințelor și carena corăbiilor reappare în *Omiliile la Hexaimeron* (I, 5) pentru a ilustra semnificația „începutului” (*arche*). În ambele situații, Sf. Vasile folosește *verbatim* o exprimare pe care o regăsim la Aristotel (*Metafizica* D, 1013a. 4) și Galen (*De usu partium* IV, 241 și *De foetuum formatione libellus* IV, 682). Este de presupus că Sf. Vasile împrumută de la Aristotel, pentru că preia și ideea priorității la formare a inimii, idee pe care Galen o respinge. Ca majoritatea autorilor creștini, Sf. Vasile adoptă dintre doctrinele embriologice antice teoria hematogenetică consacrată de Aristotel, dar, ca atare, aceasta este compatibilă cu ambele opinii despre însuflețire. Primordialitatea inimii semnifică înzestrarea timpurie a embrionului cu sufletul senzitiv, în tripartiția lui Aristotel, corespunzător vieții animale. De altfel, Sf. Vasile afirmă explicit, citând Scriptura (*Lv* 17, 11), legătura dintre sufletul animal și sânge, cu care ocazie subliniază diferența dintre sufletul animal, pământesc, și cel uman, de origine superioară. Tot aici critică metempsihoza susținută de unii filosofi antici, afirmând concomitența temporală dintre sufletul și trupul animalelor, dar contextul nu permite să deducem dacă o consideră valabilă și în cazul oamenilor (v. *Omilia a opta la Hexaimeron*, p. 158-159). Cunoștințele de medicină ale Sf. Vasile sunt indiscutabile și o cercetare amănunțită a influenței în opera sa a doctrinelor embriologice curente în epocă poate fi decisivă pentru subiectul de față. Ea nu s-a făcut până acum; este obiectul cercetării noastre anunțate.

¹¹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul XXXII”, *Ibidem* p. 257: Ὅς γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ μὴ καθέκαστον ἐφορᾶν, ὅτι καὶ τὰς καρδίας ἐφορᾷ, ἃς αὐτὸς ἐπλασεν ἄνευ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιμιξίας. Ἀπλὴν αὐτὴν ἐπλασε καθ’ ἑαυτὴν εἰκόνα σώζουσας τὴν καρδίαν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων Θεός (PG 29, 344). Este o idee recurentă: În *Ia aminte la tine însuși*, „Cel ce a plăsmuit îndeosebi inimile noastre” (ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν), citează *Ps* 32, 15 (*op. cit.*, p. 365); v. și *infra*, n. 36.

minant, „paradigmatic”, pentru dezvoltarea ulterioară a omului, dezvoltare ce urmează un plan deja stabilit de la bun început:

„Conform constituției (*sustasis*) inițiale care fu introdusă în pântecul matern, au fost așezate și rațiunile creșterii. Căci după aceea, ceea ce mai adaugă vârsta în continuare nu este ceva nou, ci cele introduse în pântecul au cele proprii creșterii așezate în același timp”¹².

Excepția hristologică

Elemente deosebit de utile pentru subiectul nostru ne sunt furnizate de locurile în care Sfântul Vasile vorbește despre taina Întrupării Domnului. E vorba de „excepția hristologică”, de modul venirii în lume a Logosului, Care „nu din sânge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu S-a născut” (*In* 1, 13). Comentând textul mateian „că ceea ce s-a născut într-însa este de la Duhul Sfânt” (1, 20), Sfântul Vasile explică:

„De aici e limpede că alcătuirea (*sustasis*) trupului pentru Domnul nu s-a făcut conform naturii comune. Căci a fost deodată desăvârșit (*teleion*) în trup Cel purtat în pântecul (*to kuophoroumenon*), nu format (*morphothen*) prin mici alcătuiri succesive (*diaplasesi*), cum arată clar cuvintele. Căci nu s-a zis „Cel zămislit” (*to kuethen*), ci „Cel născut” (*to gennethen*). Alcătuit, așadar, din sfințenie (*ex hagiosunes sumpageisa*) trupul era vrednic să se unească (*henothennai*) cu Dumnezeu Celui Unul-Născut”¹³. Așadar, nu doar nașterea cea din veci din Tatăl n-are asemănare cu nașterea omului, ci și modul Întrupării „de sus” a Mântuitorului exclude o anumită etapă proprie genezei umane (și, cum am văzut mai sus, asemănătoare genezei naturale a tuturor viețuitoarelor), etapa alcătuirii treptate, prin creșteri succesive, până în momentul formării. Mai multe observații se impun în acest moment. Din textele citate până acum, reiese că *diaplasis*, *morphosis* și *sustasis* desemnează acest proces al dezvoltării treptate a embrionu-

¹² Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia întâia la facerea omului”, în *op. cit.*, p. 198: κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τὴν καταβληθεῖσαν ἐν τῇ μήτρᾳ κατεβλήθησαν καὶ οἱ λόγοι τῆς αὐξήσεως. οὐ γὰρ μετὰ ταῦτα νεώτερόν ἐστι τὸ χάρισμα τῆς ἡλικίας ἐπιγενόμενον, ἀλλ’ αἱ μητρῶαι καταβολαὶ συγκαταβεβλημένας ἔχουσι τὰς πρὸς τὸ αὐξάνεσθαι ἐπιτηδειότητας.

¹³ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia la Sfânta Naștere a Domnului Hristos*: Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῆς σαρκὸς ἡ σύστασις ἐγένετο τῷ Κυρίῳ. Εὐθὺς γὰρ τέλειον ἦν τῇ σαρκὶ τὸ κυοφορούμενον, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν διαπλάσεσι μορφωθὲν, ὡς δηλοῖ τὰ ῥήματα. Οὐ γὰρ εἴρηται, Τὸ κυηθὲν, ἀλλὰ, "Τὸ γεννηθὲν." Ἐξ ἀγίωσύνης οὖν ἡ σὰρξ συμπαγεῖσα, ἀξία ἦν τῇ θεότητι τοῦ Μονογενοῦς ἐνωθῆναι (PG 31, 1465). Omilie de autenticitate recent acceptată.

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

lui care are ca termen final o stare anume, o stare în care acesta este alcătuit sau format și care, cel puțin în cazul Mântuitorului, este numită *theleios sarx*. Nu este încă limpede ce anume înseamnă această stare. Un alt text (omis de Petra), în care cuvintele Ps 33 „Veniți, fiilor, ascultați-mă! Frica Domnului vă voi învăța” sunt atribuite chemării unui dascăl către fiul său duhovnicesc și raportate la relația maternă dintre Apostol și ucenicii săi (Ga 4, 19), ne spune următoarele:

„Căci cel ce primește de la cineva forma bunei-credințe (*ten morphosin tes eusebeias*) este oarecum plăsmuit de acela (*diaplattetai par'autou*) și este adus la starea alcătuirii (*eis sustasin*), asemenea feților (*ta brephe*) formați (*diamorphoumena*) de către cea însărcinată (*hupo tes kuophorouses*). De aceea și Pavel a numit fii (*tekna*) întreaga Biserică a galatenilor, căzută de la învățăturile primite mai înainte și cumva avortată (*hoionei amblotheisan*), iarăși luându-i (*analambanon*) și formând de sus (*morphon anothen*) pe Hristos în ei”¹⁴. Un pasaj remarcabil nu numai pentru că, dacă e comparat cu cele de mai sus, ne arată că Sfântul Vasile stăpânește un limbaj coerent despre procesul nașterii, lămurindu-ne asupra relației dintre termenii care descriu acest proces, dar ne și deschide două căi de aprofundare. Una, sugerată de compararea căderii din credință cu avortul, privește posibila apropiere pe care o avea în minte Sfântul Vasile între Ga 4, 19 și Iș 21, 22-23 (desigur, după Septuaginta), singurul text din Sfânta Scriptură care abordează direct actul avortului și care a jucat un rol aparte în istoria atitudinii Bisericii față de acest fenomen. Numai că în acel loc nu se folosește niciunul din termenii întâlniți până aici (*morphosis*, *diaplasia*, *sustasis*), ci termenul *exeikonismenon*, pe care îl întâlnim însă tocmai în canonul 2!

Pe de altă parte comentariul la Ps 33, 11, urmând Sfântului Apostol Pavel, vorbește de activitatea de învățare (a credinței, a fricii Domnului) ca o *formare* a lui Hristos în sufletele ucenicilor. O zămislire și formare *anothen*, asemenea Mântuitorului. Am văzut însă că după Sfântul Vasile umanitatea Lui n-a trecut prin această etapă, ci a fost de la bun început formată, desăvârșită, *sarx teleios*. Așadar, modul venirii în trup a Mântuitorului din Sfânta Fecioara și „nașterea” Sa în sufletul credincioșilor se aseamănă, dar se și deosebesc; iar distincția față de nașterea după legea firii comune este evidentă. Ceea ce vrea să spună Sfântul Vasile aici nu e că nașterea Mântuitorului este „fără de-nceput” (cum este naște-

¹⁴ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul XXXII”, *Ibidem*; p. 272: Ὁ γὰρ παρὰ τινος τὴν μὀρφωσιν τῆς εὐσεβείας δεχόμενος, οὗτος οἶονεὶ διαπλάττεται παρ' αὐτοῦ, καὶ εἰς σύστασιν ἄγεται, ὥσπερ καὶ ὑπὸ τῆς κυοφορούσης τὰ ἐν αὐτῇ διαμορφούμενα βρέφη. Ὅθεν καὶ Παῦλος ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Γαλατῶν, ἐκ τῶν προτέρων διαπεσοῦσαν μαθημάτων, καὶ οἶονεὶ ἀμβλωθεῖσαν, πάλιν ἀναλαμβάνων, καὶ μορφῶν ἄνωθεν ἐν αὐτοῖς τὸν Χριστὸν, τέκνα ἔλεγε (PG 29, 369).

rea Sa din veci din Tatăl), ci că acest început nu este unul natural. Fecioara ia în pânțe, dar nu în mod trupesc, nu din bărbat, ci *de sus*:

„Care sunt începuturile nașterii (*archai tes gennesos*)?”, se întreabă în Omilia la Sfânta Naștere a Domnului Hristos: „Sfântul Duh și puterea Celui Preaînalt care a umbrit-o (*pneuma hagion kai dunamis upsistou episkiasousa*) [...] Duhul Sfânt și puterea Celui Preaînalt împreună au plămădit trupul acela purtător de Dumnezeu (*ten theophoron ekeinen sustesasthai sarka*)”¹⁵. Dacă avem în vedere faptul că, după teoria medicală dominantă în epocă, de inspirație aristotelică, sămânța bărbătească e cea care poartă suflul (*pneuma*) răspunzător de acțiunea (*dunamis*) de coagulare, structurare treptată și formare a embrionului, faptul că ea este cauză formală și eficientă a acestui proces în care aportul mamei este doar acela de a furniza cauza materială și sălașul ființei care se naște, atunci înțelegem mai bine „exceptia hristologică”: trupul lui Hristos, deși luat din Sfânta Fecioară, nu datorează nimic unui tată uman și, prin urmare, trebuie să fie format de la bun început. Nu putem încă realiza importanța acestor afirmații până nu determinăm mai exact ce anume înseamnă de fapt că embrionul este „format” și când anume se petrece aceasta.

Ce înseamnă „format”?

Răspunsul ni-l poate oferi tocmai apropierea între *Ga* 4, 19 și *Iș* 21, 22-23, sugerată mai sus. Într-un singur alt loc, cu excepția canonului 2, mai este subînțeles textul vechi-testamentar respectiv și anume tot într-un context hristologic, unde Sfântul Vasile îi reproșează lui Eunomie că folosește pentru Fiul termenul de „progenitură” (*gennema*):

„A îndrăzni ceea ce n-a admis nici obiceiul comun (*koine sunetheia*), nici uzul Scripturilor, nu este oare culmea nebuniei? Care este tatăl sau mama mișcați de bunăvoință și afecțiune către cei ieșiți din ei care să nu-i numească «fiu» (*huion*) sau «prunc» (*teknon*) zicându-le «progenitură» (*gennema*)?[...] Dar nu este niciunul dintre ei care să numească «progenitură» pe cel ieșit din el. Iar motivul e clar: că «fiu» sau «prunc» sunt nume de ființe însuflețite (*empsuchon*), pe când «progenitură» nu totdeauna. Căci «progenitură» se poate numi și cel expulzat în avorturi înainte de a avea chip (*pro tou exeikonisthenai en tais ambloesin*

¹⁵ Τίνας δὲ ἀρχαὶ τῆς γεννήσεως; Πνεῦμα ἅγιον, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάζουσα; (PG 31, 1464A) Ἔχω τινὰ καὶ ἄλλον λόγον εἰπεῖν οὐδὲν ἀτιμότερον τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ ἐπιτήδειος πρὸς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου καιρὸς, πάλαι προωρισμένος καὶ προδιατεταγμένος πρὸ καταβολῆς κόσμου, τότε ἐνειστῆκει, καθ' ὃν ἔδει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου τὴν θεοφόρον ἐκείνην συστήσασθαι σάρκα (PG 31, 1464C).

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

ekballomenon). Dar un asemenea (*to toiouton*) nu e vrednic de numele de «prunc» (*teknon*)¹⁶.

Importanța acestui pasaj cu greu poate fi subestimată și constituie unul dintre punctele cheie în demonstrația lui Petra. Vom evalua mai târziu adevărata lui semnificație. Mai întâi să observăm că, luând în considerare și citatul din comentariul la Ps 33, 11 și textul însuși al canonului 2, unde e vorba de *ekmemorphomenon* și *anexeikoniston*, putem trage concluzia că a fi format are sensul de a avea chip (*eikona*) sau formă (*morphe*) umană. Momentul formării este, așadar, momentul în care embrionul prezintă trăsăturile umane comune recunoscute prin faptul că se pot distinge organele și membrele componente ale trupului uman. Dar nu numai atât. Sfântul Vasile afirmă că *gennema* este un termen generic ce desemnează făptura în primele ei etape de existență până chiar după naștere, dar care înainte de momentul formării este, cel puțin după mentalitatea comună (*koine sunetheia*), neînsuflețită, fără suflet. Acesta ar fi un alt motiv pentru care Întruparea Mântuitorului ar exclude etapa formării, de vreme ce Scriptura Îl numește întotdeauna Fiu. Însă impactul aspectului antropologic al hristologiei asupra antropologiei prenatale trebuie urmărit în continuare.

Binomului Dumnezeu/trup desăvârșit (*theotes/teleios sarx*) precizat mai sus i se poate alătura un altul, Dumnezeu/trup însuflețit, *theotes/empsochos sarx*. Într-adevăr, în Epistola 236 în care îi răspunde lui Amfilohie la diverse întrebări dogmatice, exegetice și morale, Sfântul Vasile tratează și subiectul controversat, adesea ridicat de arieni, al „ignoranței” lui Hristos, „ignoranță” în care vede o evidențiere din partea Mântuitorului a naturii Sale umane autentice, în-

¹⁶ Sfântul Vasile cel Mare, „Contra lui Eunomiu”, *op. cit.*, p. 33, PG 29, 585: „Ὁ τοῖον οὐτε ἡ κοινὴ συνήθεια, οὐτε ἡ τῶν Γραφῶν χρήσις παραδέδεται, τούτου κατατολμᾶν πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀπονοίας ἐστί; Τίς γὰρ πατὴρ ἢ μήτηρ εὐμενῶς καὶ ἡμέρως πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ διακείμενος, ἀφεῖς τὸ προσαγορεύειν αὐτὸν υἱὸν ἢ τέκνον, γέννημα ἂν προσείποι; Τέκνον γὰρ, φησὶν, ὕπαγε εἰς τὸν ἀμπελῶνα: καὶ ἀλλαχοῦ: Ὁ Θεὸς ὄψεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς σφαγὴν, τέκνον: καὶ πάλιν ὁ Ἰσαάκ: Τίς εἶ, τέκνον; καὶ, Υἱὲ, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου: καὶ, Υἱὸς σοφὸς εὐφραίνει πατέρα: καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Οὐδαμοῦ δὲ γέννημα τὸν ἐξ αὐτοῦ ἕκαστος προσειπὼν ἐπιδείκνυται. Καὶ ἡ αἰτία σαφής: ὅτι ὁ μὲν υἱὸς καὶ τὸ τέκνον ἐμψύχων εἰσὶν ὀνόματα, τὸ γέννημα δὲ οὐ πάντως. Γέννημα μὲν γὰρ δύναται λέγεσθαι καὶ τὸ πρὸ τοῦ ἐξεικονισθῆναι ἐν ταῖς ἀμβλώσεσιν ἐκβαλλόμενον: οὐ μὴν καὶ τῆς τοῦ τέκνου προσηγορίας ἄξιον τὸ τοιοῦτον. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐξεικονίζον οὐκ ἐξεικονίζεται, καὶ τὸ χρίσμα οὐ χρίεται.

zestrată cu toate atributele umanității. Ca dovadă, evocă aici setea Sa la puțul lui Iacob (*In* 4, 7), căci, zice Sfântul Vasile, Cel care cere „dă-Mi să beau” nu era doar „trup neînsuflețit, ci Dumnezeu înzestrată cu trup însuflețit (*ouchi sarx en apsuchos, alla theotes sarki empsucho kechremene*)”¹⁷. O altă epistolă ne aduce o clarificare asupra sensului expresiei în cauză. Scriind locuitorilor din Sozopole despre erorile dochetice care negau realitatea umanității Domnului (pe baza răstălmăcirii unor texte precum: *Rm* 8, 3 și *Flp* 2, 7), Sfântul Vasile arată necesitatea asumării unui trup real pentru ca omorârea păcatului în trup și învierea să fie reale. Ce fel de umanitate a luat Hristos precizează prin distincția pe care o face zicând că „una sunt afecțiunile trupului, alta cele ale trupului însuflețit și altceva cele ale unui suflet înzestrat cu trup (*alla sarkos pathe, alla sarkos empsouchou, kai alla psichou somati kechremenes*)”¹⁸. Dacă afecțiunea (aici în sensul general de însușire caracteristică) trupului (neînsuflețit) este de a putea fi descompus fizic precum orice corp material, afecțiunile trupului însuflețit sunt acelea de a simți durere, foame, sete, nevoie de odihnă, pe când cele ale sufletului înzestrat cu trup constau în griji, neliniști, îngrijorări etc.

Să reținem de aici pentru discuția noastră identitatea expresiilor în cele două epistole citate. Așadar, cel puțin în cazul Mântuitorului, *teleios sarx* coincide cu *empsuchos sarx*. Întrebarea care se pune este dacă se poate deduce din faptul acesta că și în cazul naturii umane comune momentul formării coincide cu cel al însuflețirii. Pentru a răspunde putem pleca de la faptul că *sarx empsuchos* este caracterizat de însușiri nutritive, senzitive și vegetative. Dar am văzut că facultatea creșterii este prezentă de la bun început în procesul genezei umane, iar creșterea presupune nutriție. Pe de altă parte, așa cum aflăm din Omilia a VII-a la Hexaïmeron, și plantele participă la facultățile de nutriție și creștere, fără însă a fi propriu-zis însuflețite (P. 147). De asemenea, vietățile, atât cele din apă, cât și cele de pe uscat, deși participă în grade diferite la viață, au fost create cu suflet viu (*psuche zosa*) și trupuri însuflețite (*somata empsichomena*)¹⁹. Desigur, există o deosebire între sufletul făpturilor și cel al omului, spune Sfântul Vasile (Idem, VIII, 2). Pe primul îl dă la iveală pământul după porunca lui Dumnezeu (*Fc* 1, 24), pe al doilea îl creează Dumnezeu Însuși. Așadar, va trebui să luăm în considerare ceea ce e specific omului, crearea sa „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”, pentru a putea da un răspuns problemelor ridicate.

¹⁷ Καίτοι ὁ αἰτῶν οὐχὶ σὰρξ ἦν ἄψυχος, ἀλλὰ θεότης σαρκὶ ἐμψύχῳ κεχρημένη. Cf. Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri. Partea a doua*, PSB 18, p. 488.

¹⁸ *Ibidem*, p. 539: ἄλλα σαρκὸς πάθη καὶ ἄλλα σαρκὸς ἐμψύχου καὶ ἄλλα ψυχῆς σώματι κεχρημένης.

¹⁹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia a opta la Hexaïmeron”, în *Scrieri. Partea întâia*, p. 158.

Raportul suflet-trup

În textul citat la început ca definiție a omului se întrevădea deja o caracteristică a modului în care Sfântul Vasile vorbește despre om, ca o ființă compusă în cadrul căreia există o anumită ierarhie. Într-adevăr, în Omilia „Ia aminte la tine însuși”, ideea apare explicită astfel:

„Căci altceva suntem noi înșine, și altceva cele ale noastre și altceva cele dimprejurul nostru. Astfel, noi suntem sufletul și intelectul, întrucât au fost create după chipul Ziditorului; iar cele ale noastre (sunt) trupul și simțurile cele prin acesta; iar cele dimprejurul nostru, bunurile, meșteșugurile și restul rânduielilor vieții”²⁰.

Această distincție ierarhică între suflet și trup ridică problema unității lor reale, a originii, sensului și destinului lor. Orice interpretare platonice sau origenistă este exclusă: „Așadar, cuvântul [psalmului] arată că natura omului, fiind compusă (*he phusis tou antropou sunthetos ousa*), a fost clătinată de păcat și trebuie negreșit să se desfacă, încât reîntocmită iarăși de Meșterul Care a construit-o dintru început (*palin anaskeuastheisan hupo tou ex arches oikodomesantos auten technitou*), să dobândească tăria și puterea de a nu se mai desface și a rămâne neatacată pentru a nu mai cădea a doua oară”²¹. Deci, unitatea compusului uman este opera creației și, trecând prin capodopera rezidirii, este destinată existenței veșnice! Nu avem de a face cu o antropologie filosofică, chiar de inspirație creștină, ci cu o exegeză anagogică a Sfintei Scripturi. Tâlcuirea Psalmului 32 îi oferă Sfântului Vasile ocazia să-și edifice auditoriul asupra adevărului naturii umane în lumina Revelației. De cine vorbește Psalmistul când zice „să se teama tot pământul, să se cutremure toți cei ce locuiesc în lume” (32, 8) și de ce adaugă „El a zis și s-au făcut (*egenethesan*); El a poruncit și s-au zidit (*ektisthesan*)”? E vorba de om, explică Sfântul Vasile, care se numește „pământ” din pricina trupului și „locuitor în lume” din pricina sufletului care locuiește în trup:

²⁰ *Ibidem*, p. 367: „Ἄλλο γὰρ ἔσμεν ἡμεῖς αὐτοί, καὶ ἄλλο τὰ ἡμέτερα, καὶ ἄλλο τὰ περὶ ἡμᾶς. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἔσμεν ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς, καθ’ ὃν κατ’ εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γεγενήμεθα: ἡμέτερον δὲ τὸ σῶμα, καὶ αἱ διὰ τούτου αἰσθήσεις: περὶ ἡμᾶς δὲ χρήματα, τέχναι, καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ βίου κατασκευή.

²¹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la psalmul LXI”, *Ibidem*, p. 333, „Ἐνδείκνυται τοίνυν ὁ λόγος, ὅτι ἡ φύσις ἡ τοῦ ἀνθρώπου, σύνθετος οὖσα, ἐκλίθη μὲν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, λυθῆναι δὲ πάντως αὐτὴν χρή: ὥστε, ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομήσαντος αὐτὴν τεχνίτου πάλιν ἀνασκευασθεῖσαν, τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀκατάλυτον καὶ πρὸς δευτέραν πτῶσιν ἀνεπιβούλευτον ἀπολαβεῖν (PG 29, 473).

„Deoarece omul este alcătuit (*sunesthos*) din plămadă pământească (*ek tou geinou plasmatos*) și din sufletul care locuiește în trup (*ek tes enoikouses psuches to somati*), se numește pământ ceea ce a fost plămădit (*to peplasmēnon*) din pământ, iar cel ce locuiește în lume, sufletul hărăzit să petreacă în trup (*he ten en somati diagogen lachousa psuche*)”²². Tot astfel, continuă, cuvintele „s-au făcut” se referă la plăsmuirea noastră din pământ (a trupului, deci), pe când „s-au zidit” la sufletul zidit după chipul lui Dumnezeu (*kat' eikona tou theou*). Sau, adaugă, întrucât prin „zidire” Scriptura înțelege de multe ori o îmbunătățire sau înfrumusețare (*beltiosis, metakosmesis*), „s-au făcut” poate desemna prima face-re a omului, pe când „s-au zidit” refacerea [renașterea?] lui în Hristos²³. Acest „sau” nu este unul exclusiv, alcătuirea originară și rezidirea mântuitoare aflându-se deopotrivă în iconomia divină. Termenii și modul în care îi folosește Scriptura nu sunt niciodată întâmplători. În Omilia „Că Dumnezeu nu este autorul relelor” Sfântul Vasile reia ideea că „zidire” înseamnă o *metakosmesis*, înfrumusețare, apoi, observând ordinea *poesis-ktisis* în Is 45, 7, afirmă că așezarea cuvântului „zidire” (*ktisis*) după cuvântul „facere” (*poesis*) arată iarăși că „zidire” are totdeauna sensul, sinonim, al unei *beltiosis*, îmbunătățirii²⁴.

Ne aflăm în miezul problemei. Se suprapun două planuri: planul primei creații și planul celei de-a doua. În ambele există o succesiune, o ordine: creația a doua urmează primeia, iar în planul primei creații sufletul „urmează” trupului.

²² Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul XXXII”, *Ibidem*, p. 254: Ἐπειδὴ σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τε τοῦ γήινου πλάσματος καὶ ἐκ τῆς ἐνοικούσης ψυχῆς τῷ σώματι, γῆ μὲν λέγεται τὸ ἐκ τῆς γῆς πεπλασμένον, κατοικῶν δὲ τὴν οἰκουμένην, ἢ τὴν ἐν σώματι διαγωγὴν λαχοῦσα ψυχὴ (PG 29, 337).

²³ *Ibidem*: Καταλλήλως οὖν τῇ γῇ ἀποδέδοται τὸ, Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν: ἐπὶ μὲν τοῦ πλά- 29.340 σματος ἡμῶν τοῦ ἀπὸ τῆς γῆς τὸ, Ἐγενήθη: ἐπὶ δὲ τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθείσης τὸ, Ἐκτίσθη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κτίσις ἐπὶ τῆς μετακοσμήσεως καὶ βελτιώσεως πολλάκις λαμβάνεται, ὥς τὸ, Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις: καὶ τὸ, Ἰνα τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον: τάχα τὸ μὲν, Ἐγενήθη, ἐπὶ τῆς πρώτης οὐσιώσεως τοῦ ἀνθρώπου λέγεται: τὸ δὲ, Ἐκτίσθη, ἐπὶ τῆς δευτέρας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀναγεννήσεως (PG 29, 337-340).

²⁴ Sfântul Vasile cel Mare, „Că Dumnezeu nu este autorul relelor”, *Ibidem*, p. 438: Οὐκ αὐτὸς οὗτος ὁ σου πατὴρ ἐκτίσατό σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἐκτίσέ σε; Σαφῶς γὰρ ἐνταῦθα μετὰ τὴν ποίησιν ἢ κτίσις ταχθεῖσα διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἐπὶ τῆς βελτιώσεως τέτακται, ὥς τὰ πολλὰ, τὸ τῆς κτίσεως ὄνομα (PG 31, 336).

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

În primul caz succesiunea are și un sens temporal evident. Dar în cazul primei creații? Dacă răspunsul este pozitiv, îl putem declara pe Sfântul Vasile ca fiind adeptul „însuflețirii întârziate”.

Două referințe scripturistice apar constant și absolut firesc întrucât sunt cele două referate despre creația omului, *Fc* 1, 27 și *Fc* 2, 7. Semnificativ este însă modul în care sufletul, intelectul și rațiunea sunt asociate primului referat, deci identificate cu acea calitate unică a omului de a fi „după chipul lui Dumnezeu”, iar trupul asociat cu cel de-al doilea, ca plăsmuit din pământ²⁵. Și mai semnificativ pentru noi este că cele două referate apar constant în ordine inversă, întâi *Fc* 2, 7 și apoi *Fc* 1, 27, ceea ce confirmă caracterul intenționat al „succesiunii” de care ne ocupăm. Sfântul Vasile are în vedere ceva anume prin aceasta. Vom urmări câteva texte edificatoare.

Din omilia la cuvintele „Ia aminte la tine însuși (*proseche seauton*)” (*Dt* 15, 9), un adevărat imn închinat minunatei zidiri a Preaînțeleptului Creator:

„Mai întâi ești om, singurul dintre viețuitoare plăsmuit de Dumnezeu (*nonon ton zoon theoplaston*). Oare, dacă judeci drept, nu-i de ajuns aceasta ca să te bucuri cel mai mult că ai fost plăsmuit de înseși mâinile lui Dumnezeu (*to hup'auton ton cheiron tou theou diplasthenai*), Cel care a alcătuit (*to sustesamenou*) totul? Încă și după chipul Ziditorului fiind făcut (*kat'eikona genomenos*), poți să te ridici, prin buna viețuire (*polteias*), la aceeași cinste cu îngerii. Ai primit suflet rațional (*psuchen elabe noeran*), prin care cunoști pe Dumnezeu, contempli natura existențelor; culegi fructul preaplăcut al înțelepciunii”²⁶. Din „Omilia despre mulțumire”:

²⁵ Fidelitatea Sfântului Vasile față de cuvântul Scripturii îl face ca în descrierea genezei omului să folosească însuși lexicul Facerii cu mare consecvență, fără a fi însă stereotip. „Și a făcut (*epoiesen*) Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut pe el (*kat'eikona theou epoiesen auton*)” (*Fc* 1, 27); „Și a plăsmuit (*eplasen*) Dumnezeu pe om țărână din pământ și a suflat în fața lui suflare de viață, și s-a făcut omul suflet viu” (*Fc* 2, 7). Am văzut deja în câteva texte citate până aici că despre facerea trupului folosește ca și *Fc* 2, 7 verbul *platto*, a plăsmui, a plămădi.

²⁶ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la cuvintele «Ia aminte la tine însuși»”, *ibidem*, p. 372: Πρώτον μὲν οὖν, ἄνθρωπος εἶ, μόνον τῶν ζώων θεόπλαστον. Ἄρ' οὐκ ἐξαρκεῖ τοῦτο σωφρόνως λογιζομένῳ πρὸς εὐθυμίαν τὴν ἀνωτάτω, τὸ ὑπ' αὐτῶν τῶν χειρῶν τοῦ θεοῦ τοῦ τὰ πάντα συστησαμένου διαπλασθῆναι; ἔπειθ' ὅτι κατ' εἰκόνα γεγεννημένος τοῦ κτίσαντος, δύνασαι πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ὁμοτιμίαν δι' ἀγαθῆς πολιτείας ἀναδραμεῖν; Ψυχὴν ἔλαβες νοεράν, δι' ἧς θεὸν περινοεῖς, τῶν ὄντων τὴν φύσιν λογισμῷ καθορᾶς, σοφίας δρέπη καρπὸν τὸν ἥδιστον.

„Nefiind, am fost aduși la existență; am fost făcuți după chipul Ziditorului (*kat'eikona tou ktisantos egenethemen*); avem minte și rațiune care ne complinesc natura (*noun kai logon sumplerounta hemon ten phusin*) și prin care am cunoscut pe Dumnezeu”²⁷. Din omilia „La vreme de secetă și foamete”:

„Cine L-a silit pe Ziditorul să ia, fără voința Lui, țărână și din lut să dea chip unei frumuseți ca aceasta (*choun labein kai toiouton ek pelou kallos eidopoeisai*)? Cine L-a constrâns să dăruiască omului rațiune după propriul Său chip (*kat'eikona idian ton logon*) [...]?”²⁸. Succesiunea 2, 7-1, 27 este evidentă. De asemenea, echivalența (nu neapărat identitatea) între suflet rațional, minte și rațiune (vezi mai jos). Aportul lor la natura umană compusă este tocmai acela de a aduce „după-chipul” lui Dumnezeu, cum rezultă din textele citate. Într-un alt text, în care vorbește despre cinstea și măreția omului de a avea în constituția naturii sale „după chipul” Ziditorului (*to timeion en to phusike kataskeue echon*), Sfântul Vasile arată limpede conținutul „îmbunătățirii” pe care o aduce sufletul în natura umană. Deși puțin mai prejos decât îngerii, din pricina unirii cu trupul pământesc (*dio ten pros to geodes soma sunapheian*), omul este într-o cinste deosebită:

„Căci a suflat în fața lui, adică a pus în om o parte din propriul Său har (*moiran tina tes idias charitos*), pentru ca ceea ce este asemenea să cunoască pe Cel asemenea (*to homoio epignoske to homoion*)”²⁹. Asemănarea sufletului cu

²⁷ *Ibidem*, p. 378: Παρήχθημεν εἰς τὸ εἶναι, μὴ ὄντες: κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ἐγενήθημεν: νοῦν καὶ λόγον συμπληροῦντα ἡμῶν τὴν φύσιν ἔχομεν, δι' οὗ Θεὸν ἐγνωρίσαμεν.

²⁸ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la vreme de foamete și de secetă”, *Ibidem*, p. 428: Τίς δὲ ὁ κατεπείξας τὸν Κτίστην καὶ μὴ βουλόμενον χοῦν λαβεῖν, καὶ τοιοῦτον ἐκ πηλοῦ κάλλος εἰδοποιῆσαι; Τίς ὁ πρὸς ἀνάγκην πείσας κατ' εἰκόνα ἰδίαν τὸν λόγον τῷ ἀνθρώπῳ χαρίσασθαι, ἵν' ἐκεῖθεν ὀρμηθεῖς τεχνῶν μάθῃσιν δέξῃται, καὶ μάθῃ περὶ τῶν ἀνωτάτω φιλοσοφεῖν, ὧν αἰσθητῶς οὐχ ἄπτεται; (PG 31, 317).

²⁹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul XLVIII”, *Ibidem*, p. 319: Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἄνθρωπος ἐλεήμων, τὸ τίμιον ἐν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἔχων. Τί γάρ τῶν ἐπὶ γῆς ἄλλο κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γέγονε; Τίτι ἢ κατὰ πάντων ἀρχὴ καὶ ἐξουσία τῶν τε χερσαίων καὶ ἐνύδρων καὶ ἐναερίων ζώων κεχάρισται; Βραχὺ μὲν ὑποβέβηκε τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν διὰ τὴν πρὸς τὸ γεῶδες σῶμα συνάφειαν: τὸν μὲν οὖν ἄνθρωπον ἐποίησεν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα: ἀλλ' ὅμως ἢ γε τοῦ νοεῖν καὶ συνιέναι τὸν ἑαυτῶν Κτίστην καὶ Δημιουργὸν δύναμις καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει. Ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον: τουτέστι,

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

Dumnezeu, prin care avem posibilitatea cunoașterii Lui, și superioritatea sufletului față de trup nu-l înjosesc însă pe acesta. Dimpotrivă, omul întreg e un microcosmos în care poate fi contemplat Însuși Ziditorul și înțelepciunea Lui. E adevărat că sufletul omului, fără formă, fără caracteristici materiale, invizibil privirii trupesti, cunoscut numai prin lucrările sale („*ek ton energeion gnoizetai monon*”), vorbește elocvent despre Dumnezeu cel nematerial Care nu poate fi sesizat decât prin credință:

„Din sufletul netrupesc care există (*enuparchouses*) în tine înțelegi pe Dumnezeul netrupesc, Care nu e circumscris în spațiu; pentru că nici mintea ta nu are petrecerea ei anterioară în spațiu, ci vine în spațiu prin unirea cu trupul”³⁰. Dar acest suflet netrupesc a fost unit în mod minunat cu un trup potrivit:

„Admiră pe Meșter, cum a legat puterea sufletului cu trupul (*pos tes psuches ton dunanin pros to soma sunedesen*), încât pătrunde până la marginile lui [trupului], aducând cele mai deosebite mădulare la o unică suflare și comuniune (*pros mian sumpnoian kai koinonian*). Înțelege ce putere [este] dată trupului de către suflet, ce afecțiune (*sumpatheia*) întoarsă spre suflet de la trup; cum primește trupul de la suflet viața, iar sufletul de la trup durerile (*algedonas*) [...] Ia aminte și la alcătuirea trupului și admiră ce sălaș potrivit (*prepon katagogion*) a creat (*edemiourgisen*) Neîntrecutul Meșter sufletului rațional (*te logike psuche*). Dintre toate viețuitoarele numai pe om l-a plăsmuit (*eplase*) a sta drept, ca să cunoști din structura lui (*schematos*) că viața ta este din originea de sus (*ek tes anothen suggeneias*)”³¹.

μοῖράν τινα τῆς ἰδίας χάριτος ἐναπέθετο τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ἐπιγινώσκη τὸ ὅμοιον. (PG 29, 449)

³⁰ Ἀσώματον ἐννόει τὸν θεὸν ἐκ τῆς ἐνυπαρχούσης σοι ψυχῆς ἀσώματου, μὴ περιγραφόμενον τόπῳ: ἐπειδὴ οὐδὲ ὁ σὸς νοῦς προηγουμένην ἔχει τὴν ἐν τόπῳ διατριβήν, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὸ σῶμα συναφείας ἐν τόπῳ γίνεται.

³¹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilie la cuvintele Scripturii «Ia aminte la tine însuși»”, *Ibidem*, p. 372-374: Θαύμαζε τὸν τεχνίτην, πῶς τῆς ψυχῆς σου τὴν δύναμιν πρὸς τὸ σῶμα συνέδησεν, ὥς, μέχρι τῶν περάτων αὐτοῦ διικνουμένην, τὰ πλείστον διεστῶτα μέλη πρὸς μίαν σύμπνοian καὶ κοινωνίαν ἄγειν. Σκόπει τίς ἢ ἀπὸ ψυχῆς ἐνδιδομένη τῇ σαρκὶ δύναμις: τίς ἢ ἀπὸ σαρκὸς πρὸς ψυχὴν ἐπανιοῦσα συμπάθεια: πῶς δέχεται μὲν τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα, δέχεται δὲ 36 ἀλγηδόνας ἀπὸ τοῦ σώματος ἢ ψυχῆς: ποίας ἀποθήκας τῶν μαθημάτων ἔχει: διὰ τί οὐκ ἐπισκοτεῖ τῇ γνώσει τῶν προλαβόντων ἢ τῶν ἐπιγινομένων προσθήκη, ἀλλ’ ἀσύγχυτοι καὶ εὐκρινεῖς αἱ μνῆμαι, οἷον χαλκῇ τινι στήλῃ τῷ ἡγεμονικῷ τῆς

Vom fi în măsură să înțelegem mai exact relația suflet-trup dacă vom clarifica rolul trupului în natura umană. Faptul că trupul este numit *to prepon katagogion* nu este întâmplător. În textul citat la începutul excursului nostru, din Omilia „A nu ne lipi”, am întâlnit expresia *prepouse sarx*, trup potrivit, convenabil, iar în aceeași omilie se vorbește de *somata para psuchon enoikoumena*, trupuri locuite de suflete³². Este o temă recurentă la Sfântul Vasile. „Pentru că trupurile omenești se numesc totdeauna locașuri (*skenomata*)” explică Sfântul Vasile expresia Psalmului 48 „locașurile lor din neam în neam”. Dar nu e vorba de niște locașuri oarecare, căci „se numește locaș al lui Dumnezeu (*skenoma tou theou*) trupul dat de El sufletului omului spre locuire (*he par'autou dedomene sarx te tou anthropou psuche eis enoikesin*)”³³. Dacă adăugăm faptul că înțelesul exact al cuvântului *katagogion* desemnează un loc în care se descinde (din „kata+ago”, a descinde, a coborâ), eventual o locuință de oaspeți, toate aceste expresii ne înfățișează sufletul ca venind în trup de undeva din afară, mai precis de undeva de sus. Prin modul plămădirii sale, prin poziția sa verticală, prin întreaga sa structură, trupul este nu numai acea locuință potrivită, folosită, dăruită de Dumnezeu ca sălaș temporar sufletului, ci și ogor ce trebuie lucrat cum se cuvine și întors plin de roadă Celui ce l-a dat, așa încât din sălaș al sufletului se face sălaș al lui Dumnezeu.

Aparent ne-am îndepărtat de subiectul nostru. De fapt, abia acum suntem în măsură să înțelegem „succesiunea” trup-suflet. În contextul global al raportului trup-suflet în unitatea compusă a naturii umane, ea nu poate avea *pur și simplu* un sens cronologic, sensul însuflețirii trupului abia într-un moment ulterior, care, ținând cont de imagistica sălașului sau locuinței „potrivite”, e plauzibil să fie identificat cu momentul formării. Succesiunea reprezintă în primul rând expri-

ψυχῆς ἐγκεχαραγμέναι, διαφυλάττονται: πῶς μὲν πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς ὑπολισθαίνουσα πάθη τὸ οἰκεῖον ἀπόλλυσι κάλλος: πῶς δὲ πάλιν, τὸ ἀπὸ κακίας αἰσχος καθαυμένη, δι' ἀρετῆς πρὸς τὴν ὁμοίωσιν ἀνατρέχει τοῦ κτίσαντος. Πρόσχευς, εἰ δοκεῖ, μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς θεωρίαν, καὶ τῇ τοῦ σώματος κατασκευῇ, καὶ θαύμασον ὅπως πρέπον αὐτὸ καταγώγιον τῇ λογικῇ ψυχῇ ὁ ἀριστοτέχνης ἐδημιούργησεν. Ὁρθιον ἔπλασε μόνον τῶν ζώων τὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος εἰδῇς ὅτι ἐκ τῆς ἁνωθεν συγγενείας ἐστὶν ἡ ζωὴ σου.

³² μηδὲ εἰ σωμάτων κάλλη προτείνοιτο, παρὰ πονηρῶν ψυχῶν ἐνοικούμενα (PG 31, 545).

³³ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia la Psalmul XIV”, *Ibidem*, p. 207: Σκήνωμα τοῦ Θεοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ εἰς ἐνοίκησιν ὀνομάζεται (PG 29, 252).

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

marea ideii fundamentale a Sfântului Vasile privitoare la superioritatea sufletului (rațiunii, intelectului) și la „îmbunătățirea” pe care o aduce astfel naturii umane.

Este adevărat că există anumite elemente care converg în sensul tezei lui Petra. Se poate constata o afinitate lingvistică între suflet în calitatea sa de *kat'eikon* și momentul descris de *Iș* 21, 23 ca *exeikosis*, formare. De altfel, legea talionului aplicată în acest caz spune: „va da suflet pentru suflet” (*psuchen anti psuches*). De asemenea, procesul creșterilor succesive, care duce la momentul formării, este descris practic cu același verb care descrie plămădirea trupului de către mâinile lui Dumnezeu, *diaplasso*, respectiv *plasso*. Apoi, însuși modul în care *Fc* 2, 7 înfățișează alcătuirea omului în două etape este o imagine care se asociază foarte bine, de exemplu, cu pasajul în care Sfântul Vasile descrie în Omilia „Ia aminte” modul în care sufletul necorporal și necircumscribit pătrunde și se unește cu sălașul său natural, trupul; și, mai general ori de câte ori trupul este numit locuință, sălaș, vehicul ori chiar pământ, toate acestea locuite de suflet, asocierea cu *Fc* 2, 7 este foarte aproape. De asemenea, am discutat mai sus poziția identică structural pe care o au *sarx teleios* și *sarx empsuchos* în constituirea umanității Domnului.

Modul cum prezintă Sfântul Vasile prima etapă a genezei umane are similitudini cu teoria însuflețirii ulterioare. E vorba de prezența ulterioară a sufletului rațional, propriu omului. Dacă trupul uman se structurează într-un proces asemănător celorlalte viețuitoare cu „suflet viu” (*psuche zosa*) despre care Sfântul Vasile afirmă că au trup însuflețit, *sarx empsuchomene*, atunci este exclusă o etapă în care trupul uman să nu se afle măcar în situația de *sarx empsuchomene*. Această expresie ar putea corespunde sufletului vegetativ și senzitiv, propriu și animalelor, spre deosebire de *sarx empsuchos*, care, din momentul formării, ar fi tocmai acel „trup folositor și potrivit” nous-ului, deci sufletului rațional. Faptul că în omilia „Ia aminte...” atribuie sufletului rațional rolul de a da unitate și viață diversității mădurelor trupului, ar putea însemna doar că din momentul formării sufletul rațional preia și rolul jucat mai înainte de puterea creșterii și nutriției prezentă deja în materia seminală. Un pasaj din capitolul al doilea din *Constituțiile Ascetice*, ignorat de Petra, afirmă acest rol:

„Căci știu că puterea sufletului, fiind unul și același, este dublă: una este cea vitală a trupului (*ten tou somatos zoteken*), iar cealaltă cea contemplativă a celor ce există (*ten ton onton theoretiken*), pe care o numim și facultate rațională (*logistike*). Dar puterea vitală (*zotiken dunamin*) [există] natural (*phusekos*) datorită amestecului (*dia ten sunkrasin*), căci (*epei*) sufletul este amestecat cu trupul (*sunkekratai to soma*), și nu din liberul arbitru (*ek proaireseos*)”. Căci așa cum soarele nu poate să nu lumineze obiectele peste care își trimite razele, continuă argumentul, „tot astfel e cu neputință ca sufletul să nu dea viață trupului (*zoopoiein soma*) în care s-ar naște (*ho an eggenetai*). Însă puterea contemplativă

(*theoreteke dunamis*) are mișcarea în liberul arbitru (*en proairesei*)”³⁴. Așadar, e vorba de două puteri ale sufletului, una rațională, îndreptată spre cunoaștere și mișcată de voință, și alta având rolul de a da viață trupului, care se manifestă prin însuși amestecul ce caracterizează natura umană. Nu se poate deduce de aici când anume are loc această unire. Nu este clar dacă *epei* are rol consecutiv, cum am tradus, sau temporal („din momentul în care”), nici dacă o înseamnă „în care” sau „împreună cu care”.

Există, însă, la începutul aceluiași capitol o afirmație a Sfântului Vasile care pare a infirma susținerea unei teorii a însuflețirii mediate, cel puțin în varianta acesteia în care facultatea rațională, intelectul sau nous-ul ar fi o entitate eterogenă, adăugată la un moment ulterior sufletului din afară:

„Vederea trupului este ochiul, iar privirea sufletului este intelectul de aceeași natură cu el (*ho sumphues aute nous*). Dar nu [existând] așa ca altul în altul (*hetron en hetero*), ci [ca] același, suflet și intelect, fiind putere naturală a facultății de judecată și nu ceva venit din afară (*epeisaktos*)”³⁵. Consecința ar fi că dacă de la bun început se manifestă puterea unui suflet, acesta nu poate fi decât rațional, chiar dacă momentul exercitării facultății raționale ar interveni cândva mai târziu. Un alt element ar mai putea susține coincidența temporală între trup și sufletul rațional, prin care omul este „după chipul” lui Dumnezeu, și anume: cardiocentrismul plămuirii trupului de către Dumnezeu. Or, în tâlcuirea Psalmului 32, Sfântul Vasile spune: „Simplă a plăsmuit Dumnezeu, Creatorul oamenilor, inima păstrătoare a chipului (*aplen auten eplase kath'eaute eikona sozousan ten cardian ho demiourgos ton anthropon theos*)”³⁶. Desigur, inima

³⁴ Διττήν γὰρ εἶναι τῆς ψυχῆς ἔγωγε οἶμαι τὴν δύναμιν, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρχούσης: τὴν μὲν τινὰ τοῦ σώματος ζωτικὴν, τὴν δὲ ἑτέραν τῶν 31.1341 ὄντων θεωρητικὴν, ἣν δὴ καὶ λογιστικὴν ὀνομάζομεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν ζωτικὴν δύναμιν, ἐπεὶ συγκέκραται τῷ σώματι ἢ ψυχῇ, φυσικῶς διὰ τὴν σύγκρασιν, καὶ οὐκ ἐκ προαιρέσεως χορηγεῖ: ὥσπερ γὰρ ἥλιον οὐχ οἶόν τε ἐπιλάμψαντα μὴ φωτίσαι τοῦτο, καθ' οὗ τὰς αὐγὰς ἤνεγκεν: οὕτω ψυχὴν ἀμήχανον μὴ ζωοποιεῖν σῶμα, ᾧ ἂν ἐγγένηται: ἡ δὲ θεωρητικὴ δύναμις ἐν προαίρεσει ἔχει τὴν κίνησιν (PG 31, 1340-1341). Este adevărat, autenticitatea acestei opere este contestată.

³⁵ *Ibidem*: Βλέψις μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὁ ὀφθαλμὸς, ὄρασις δὲ τῆς ψυχῆς ὁ συμφυὴς αὐτῇ νοῦς: ἀλλ' οὐχ ὥς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ, ἀλλὰ ταῦτόν ψυχὴ τε καὶ νοῦς: δύναμις ὑπάρχων φυσικὴ τις καὶ οὐκ ἐπείσακτος τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς (PG 31, 1340).

³⁶ Ἀπλὴν αὐτὴν ἔπλασε καθ' ἑαυτὴν εἰκόνα σώζουσαν τὴν καρδίαν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων Θεός (PG 29, 344).

Noțiuni de antropologie prenatală la Sfântul Vasile cel Mare

aici este și organul trupesc (conform verbului utilizat) și funcția conducătoare (to *hegemonikon*, cf. Ps 7, 6) a sufletului care păstrează chipul originii sale.

La capătul acestei investigații a locurilor care pot furniza elementele necesare discernerii poziției Sfântului Vasile, concluzia nu poate fi tranșantă. Toate aceste elemente adunate nu se întâlnesc într-o afirmație categorică, deși par a fi convergente. Paradoxul constă în aceea că pot fi considerate drept convergente și într-o direcție și în cealaltă, în funcție de semnificația atribuită lor. Elementele decisive în teza lui Petra sunt, mai întâi ecuația *teleios sarx=empsochos sarx* dedusă în context hristologic, a cărei validitate o extrapolează și în cazul comun. Dar argumentul nu este hotărâtor, de vreme ce, așa cum am văzut, se poate considera că nu lipsa sufletului este avută în vedere atunci când exceptează umanitatea Mântuitorului de la legea formării treptate, ci aportul determinant, pentru toate curente embriologice antice, al seminței masculine în geneza ființei umane.

După Petra, un text din „Contra Eunomie”, care pare să afirme lipsa sufletului înaintea emergenței chipului uman, ar fi hotărâtor. Dar e vorba aici de însăși opinia Sfântului Vasile sau doar de un „obicei comun” pe care îl însușește numai în sensul respingerii erorii lui Eunomie de a-L numi pe Fiul *gennema*? Petra recunoaște și el caracterul *ad hominem* al argumentului. Poziția Sfântului Vasile față de ceea ce desemnează de mai multe ori în scrierile sale drept *koine sunetheia* nu este nici ea univocă. Atunci când e vorba de „obiceiul” Scripturii fidelitatea Sfântului Vasile e necondiționată, dar când un „obicei”, fie el bisericesc, nu este întru totul conform Scripturii, își exprimă rezervele (de pildă, în canoanele 9 și 21).

Mai important însă, există un alt loc în scrierile Sfântului Vasile, omis de Petra, în care argumentul de aici este reluat într-un context *nepolemic*. În Omilia la Sfântul Mucenic Mamant, Sf. Vasile afirmă: „... «La început era Cuvântul», ca să nu socoți că Fiul era o odraslă omenească (*gennema anthropon*), venită din neființă (*ek tou me ontos*). A spus: Cuvânt din pricina impasibilității Sale; a spus *era* din pricină că este mai presus de timp; a spus *început*, ca să unești pe Cel născut cu Tatăl”³⁷. Așadar, constatăm că nu faptul de a fi neînsuflețit este motivul pentru care Sf. Vasile consideră termenul de *gennema* necorespunzător pentru Cuvântul întrupat, ci faptul că este deoființă cu Tatăl și ca atare necreat. Odrasla omenească este, în schimb, *ek tou me ontos*, adusă în existență din neființă prin sămânță omenească.

³⁷ *Ibidem*, p. 588: Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἵνα μὴ τὸν Υἱὸν γέννημα ἀνθρώπινον νομίσης ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρεληλυθέναι. Λόγον σοι εἶπε διὰ τὸ ἀπαθές. Ἦν σοι εἶπε διὰ τὸ ἄχρονον. Ἀρχὴν σοι εἶπεν, ἵνα συνάψῃ τὸν γεννηθέντα τῷ Πατρὶ. (PG 31, 597)

Lect. Dr. Sebastian Moldovan

Concluzia noastră este că poziția Sfântului Vasile în această privință este departe de a fi atât de evidentă cum o găsește Petra. Și poate că tocmai lipsa exprimării unei poziții tranșante de către Sfântul Vasile să fie mai semnificativă pentru lămurirea canonului 2.